

* Psáno pro SVOBODNÉ NOVINY * Psáno pro SVOBODNÉ NOVINY *

Před 180 lety nalezl V. Hanka tzv. Rukopis královédvorský CO BY MĚLA VEŘEJNOST VĚDĚT O RKZ?

Například to, že problémy Rukopisů královédvorského a zelenohorského (RKZ) nelze řešit bez ohledu na národní dějiny, drobnější věci (například Hankovi též připisovaná falza. Jsou to zejména: *Píseň vyšehradská*, „mozaikový“ výtvor asi ze 16. nebo 17. století, který je heroický námět s milostnou lyrickou novějšího stylu, zabarvenou téměř panteisticky; *Milostná píseň krále Václava*, český minnesang z doby krále Václava I. a snad i samostatný složený; zlomek *Evangelia sv. Jana*, interlineární české vspisky univ. latinské předlohy (je to čtená z 11. století, proměna řady slov, která je již nyní zabaven); *Lubušino slovo*, latinský text psaný verši podobnými klasickým hexametřům. První dvě zde jmenované památky spatřily světlo světa spolu s RZ a RK v letech 1816-1818 a další následovale nedlouho potom. Je tedy nutné bud uznat jednoho genálního mystifikátora, nebo celý zástup padělatelů. Obě je stejně absurdní.

My si zde budeme všimnout toho nejdůležitějšího, totiž obou vzácných Rukopisů, a to po stránce jazykové a stylistické. Rukopis zelenohorský (RZ) pozůstává ze dvou zlomků. První z nich, známý pod označením „Sbňmy“, nás v devíti verších poukazuje o společenském zřízení a dědičství prvního století. Druhý, nazývaný též *Lubušino slovo*, uvádí známou pověst o sváru dvou bratří, Chruďose a Staਗlavu (takto) o dědičství. Chruďosova urážlivá slova proti Lubušu a její abdikaci. Skladba není ukončena, tvořila zřejmě delší eposu, jehož tématem byl rovněž vznik rodů Přemyslovců.

Obsahem RZ jsou krátké příběhy o královédvorském (RK) jsou krátkí příběhy, líčící vítězné boje Čechů proti různým nepřítelům: proti Polákům (*Oldřich*), Sasům (*Beneg Hermanovi*), Tatarům (*Jaroslav*), Lučanům (*Cestmir* a „cizincům“), tj. Němcům, podporovaným jedním českým nebo slovanickým spojencem (*Zábou*). Jedna píseň popisuje vyčerpání síly v bitvě s nejméně dvaadvaceti knížaty zálabského (Ludšou a Lubou). Vedle toho nacházíme v RK jednu pravou baladu (*Jelen*), jednu romanci (*Sbyňho*) a několik písní lyrických, jejichž námětem je láska a které se duchem příliš neliší od nových českých, ale spíše moravských nebo slezských písní.

Při zkoumání RK je třeba se zabývat kusým textem na tzv. orální předlohu, kterou představuje pergamen, který kosením dřevního kůru a vložkou ve dvoře králové, kde byl RK nalezán, užívali pergamen na správní účely u varhan. Na proužcích lze rozeznat počátek písně s vítězství knížete Oldřicha nad Poláky a předem ještě závěr jiné písně, kterou všude nelze identifikovat. Několikrát jsou jednotlivé skladby a také zvláštní knihy, do nichž byl RK původně vložen a kterých bylo zřejmě ke třiceti (jak malý zbytek se nám zachoval), psány jiným jazykem než vlastním text. Je to čtená z doby, kdy byl RK opěšan. Jazyk samotného RK je totiž jiný, je to řeč vypovídající mnoha generacemi později. Jazyk byl patrně ovládnut jakousi skupinou kmenů na severovýchodě Čech, ale jsou tu zmíněny také jiné jazykové prvky. To je spolek znak každé lidové poezie tohoto druhu. Tak je i staroněmecká píseň o Hildebrandovi sletěná hornoněmecky, dolnoněmecky a německy a ještě jinak; liias a Odysseus ve sboží svých tónů, s důrazem na rhotužnou skupinu, a také také známé liší od jazyka, kterého ti to ještě používané běžně užívali a chybují. Můžeme tedy říci, že základní úroveň jazykové kultury, která překládá RZ a RK za padělaty, je to, že se snaží jejich jazyk přisvědčit k středověkému zlatému věku, evangelii a kronik bez ohledu na odlišnost dobou, krajiny a stylou. Rozumí se, že to je věc, která je velmi neobvyklá, protože v době, kdy byl RK psán, je to, že se staly změny proti takzvanému archetypu, lze-li o něm mluvit, je samozřejmě, neboť text musel být poslouchán srozumitelně. Slovní výraz a jednotlivé gramatické kategorie však nepodlehly změně tak rychlými. Nezavazujeme čtenáře asi překvapí, že mluvnic RZ i RK je daleko správnější než třeba morfologie „pravých“ staročeských památek. Rukopis celkem patří k systémům starších slovanických deklinací a konjugací, kdežto příměrně užívané za starobylé se jen hemží nejasnými metaforami, tedy přechody od jednoho paradigmatu k druhému. Mýlí by se ovšem ten, kdo by považoval jazyk RZ a RK za něco velmi ústředního a strnulého. Statistickými výpočty se dříve stáří písní, jejichž ráda pochází ještě z doby pohánek, odlišit od skladbě pozdějších.

Také tvoření slov v obou Rukopisech nese pečeť vyššího stáří než texty užívané za středověké a původní. Nová obrana prozkoumala ostatně na základě prací současných jazykovedců - předpady a přípony u jednotlivých druhů slova s hledáči, že se tu jeví značně starobylý úzus mnohem výrazný jiný než v „oficiálně“ užívaném staročeském. V jazyku obracovaném ani nemluví. Totéž platí o formách kompozit, tedy slov složených ze dvou různých, nejčastěji jmenových základů, a o jménech osobních, že se v Rukopisech vyskytují; vše je tvořeno se vzornou ústrojností. Jaksi na okraj podotýkáme, že tu nemluví o skutečné imitaci, ale někdy spíše o čestné předloze, na něž je heroická poezie vždy národů jeho.

Slovnímu výrazu našich textů věnovali odpůrci, jak můžeme snad všechny současné i vůbec v tomto století působící bohemy a slavistů stručně pojmenovat, pozornost dosti značnou. Tu záleží v tom, že nahliželi do staročeského slovníku Čabarovova, jenž je velmi neúplný, a pokud se v něm ten nebo onen výraz nenalezl, mluvíli o „nedoložitelnosti“ a „nemožnosti“. Ve skutečnosti zbylo snad jen asi šest slov, která je třeba zařadit mezi takzvaná „haxap legomena“, tedy výrazy, jež se vyskytují v jazyce

písemných památek jen jednou nebo jsou temného původu. Naproti tomu nepodalí naši odborníci rozbor některých důležitých jazykových věcí v RZ a RK vůbec. Starými námitkami Petruševičovými, Bidingrovými a Kopitarovými není snad již třeba se zabývat a novější odpůrci od Vaška po Komáreka se snaží rozdíly RKZ proti háskoslovým a tvaroslovným pravidlům zkonstruovaným z „pravých“ textů.

Pokud vím, nenapadlo ještě nikoho, aby prozkoumal správnost vět původně tážících a ukazovacích, uvozovaných příslušnými zájmeny a spojkami od základů „jo“ a „ko“, jak je zde v zájmu úspornosti a srozumitelnosti nepřesně psané vyznačujeme („jenž“ a „který“ atd.). Zásady správného systému v této části syntaxa, které byly osvětleny teprve po dlouhé, zevrubné práci filologů a které pochopitelně v době našeho RKZ nikdo neznal, jsou v RK a ještě více v RZ značkově s přesností téměř mrazivou. Totéž lze říci o některých jiných stránkách. Vokalizace odlišovala určitosti a neurčitosti, ale k tomu zde nemáme místo ani čas. Archaický je slovosled; třeba sloveso, které je v pozdější češtině nejčastěji uprostřed věty, je v RZ a RK spíše na začátku nebo na konci podle toho, jak silný je jeho dějový „náboj“. V užívání pádů pozorujeme také neobvyklé vazby bezpředmětových tón, kde pozdější češtinu charakterizují spíše vazby předložkové.

Čtenáři jistě uniká to, čeho by naprosto nemohl dbát imaginární padělatel, totiž výskyt a užití spojky „a“ nebo „i“. První z nich je „re-kursní konektor“, vztahuje se totiž na obsah věty, která předchází, kdežto druhá uvádí novou dějovou událost, jak říkáme v našem jazyce. Takzvané aktuální členění větné zvládli naši středověcí pěvci dokonale, skladební technika je obdivuhodně logická. Zcela pomíjeným jevem byla při analýze Rukopisů takzvaná autonomnost nebo autonomní komplexnost. Tento učební termín se dá převést do srozumitelnějšího jazyka takto: co není zahrnut do věty, je v ní také vypuštěno. V RK je několik takových nuancí, z nichž uvádíme alespoň jednu. „Dlouhým tahem Němci táhú, a sú Němci Sasici“. Jak důmyslný by musil být falzátor, kdyby sem nevlozil dnes samozřejmě „a sú to Němci Sasici“?

Už jsme napověděli, že písně RKZ jsou něco zcela jiného než literaturu ústní. Po příkladu jiných badatelů, zejména anglických a amerických, se zásadně vyhýbáme označování Rukopisů jako „básní“, neboť správně je máme nazývat písněmi. Orální skladby, a vlastně i převažující část ostatní středověké literatury, nebyly totiž určeny k četbě, ale k poslechu. Jejich produkce byl hlavně osobou pěvce, ve vzácných případech i více lidí, recitací skladbu nebo její části sobem, tedy „chanting“ - pěnkou „skolli, skolli, skolli“ - zpíváním, a doprovázel se přitom na strunný nástroj. V RK je to v textu řečeno několikrát, dušně se hovoří o „pění“, o „slyšení“, o „převě“ (nebo snad spíše „pění“), o varu a podobně. To je jeden z jazykových znaků, které charakterizují tuto literaturu. Je to, jak bychom mohli předtím předpokládat, jsou zřejmě jiné skryté a pro starobylý text méně zřejmé. Výpočet zde nemůže ovšem být ani zdaleka úplný.

Snad nejdůležitějším jsou takzvané „formule“ a „formulové obraty“. První pojem znamená, že opakující se slovní výrazy nebo děje, vyjadřující nějakou skutečnost, jsou v textu opakovány každé Vojmírské, aby došel na skálu tam, zantit zde oběť bohům - a že potom uvidí, jak jeho nepřítel Kruvoje stihla pomsta, neříká se slovně splnění tohoto úkolu od Čestmírova příkazu; formulové obraty znamenají, že slova písní na RZ nebo v jiné místech jsou sice odlišná, srovnání mají stejnou funkci, jako například metrickou. V RZ káže Lubuš vypraviti posla Sutoslav od Lubič bíelá, a „po Lubtor Dobroslavská chimca“; následuje ještě pět analogicky formulovaných obrátů. Autor umělé básně by se ovšem takovému opakování vyhýbal.

Orální epika a vlastně i lyrika nezajíjí jenjem směřem, výslovnou doprava, shora dolů, a blízkého okolí do vzdálenější říše, a je tu jednota místa, času i děje. Jestliže se skladatel nudoza vypravoval něco, co se událo předtím nebo někde jinde, nechává o tom mluvit posla, kterým může být i pták (pohádkový motýl), nebo je tu zpravodajem některá z hlavních jednajících postav.

Básknickými ozdobami je text nasycen, ale nepřehln. „Homérská“ přirovnání jsou uvozoována spojkami „jako“ nebo „vůz“, jindy instrumentálně „přuvodních okolností“ nebo srovnávacím, ale také paralelismem, kde „comparandum“ i „comparatum“ jsou prostě řeknuty vedle sebe. Obrázky jsou plastické, jako je pěvec vidí právě před sebou, a nejsou důmyslně vyvolávány představami, jak to bývá u novodobých umělců autorů.

Ličný děj je prokáván všeobecnými průpověďmi, „gnómami“, které jsou dvojitého druhu; buď jsou zaměřena k situaci, tedy nejčastěji bojové, nebo povšechně etického rázu. Pří- U. Entes: Rukopisů zámohový a Královédvorský. Jazykovědný rozbor Rukopisů Královédvorského, Zelenohorského a dalších staročeských textů s nimi spojených; Rukopis Zelenohorský a Královédvorský; vznik, styl a hodnota staročeské orální poeie.

utlačuje“; ale starší jazyk praví: „potlačuje naši duši“. Tělesná i duševní hnůt, at od hrdinu pocházejí nebo je postupně, se rozkládají na jednotlivé části těla. Uvádějí se údy, hlava, hrdo, ruce, nohy, útroby, srdce, mysl atd.

Lidská vůle je svobodná. Bůh nebo bozi mohou srdinou svíjí jaksi spirituální nápomocní, ale boj si musí do vítězného konce přivést sám. Křesťané na Hostyně se sice modí o zahánění žizně, děš se dostaví, ale není tu ani slovo o Paně Marií Fulminatrix, jak o ní hovoří pozdější nábožné zpěvy.

Rodinné zřízení je důsledně patriarchální, na příslušných místech se zachází vždy otcem. Není tu sebeměsí znak nějakého sociálního napětí, lid se utká před nepřátelským vpádem na hrad a ovšem také hájí svého pána se zbraní v ruce. S tím částečně souvisí otázka historické věrnosti našich zpěvů. Jinde již dávno zanikl takzvaný „historismus“ v rozborch orální epiky, kdy každý státník nebo domnělý rozprá mezi skladbou a dějinnou, ale k tomu zde nepotřebujeme za podězeřý, za příznak podvodu a podvrhu. U nás však je stále pro Rukopisům tímto směrem argumentováno, ac víme, že pěvec mluví, ba musí se obcas dopustit idealizace nebo i anachronismu. Kralevic Marko ani Čid Čampeador nebyli ve skutečnosti takovi, jak je líčí španělské a srbské zpěvy a pověsti, a také Neklan v RK (a také Dalimil!) není slaboch a neduživac, jak ho známe omdin, ale „slavný kněz“, který „nikdy nebyl se sedit seklán“. Nikdo neoznačuje je za falzum srbskou píesí, v níž se na Kosově poli střihl z puše.

Četli jsme také výtku, že Rukopis jsou „romanticky sentimentální“ - dle tím na smutek, který projevuje Sbyňho a Zábou v jejich nejimenných písních RK. Ale četl jsem rozsáhlé pojednání o tom, jak Achilleus a nebo Odysseus, jsou i zarmoucení, dlouho truchlí na břehu mořském. Naši hrdinové ovšem musili vstít za své skálole nebo „návsem lesem“.

Tyto odstavce lze shrnout takto: je každému z těchto autorů, kteří byli celou životou plnými znaky, by se dalo monotonně opakovat: „jak je tomu v našem literárním žánru u jiných indoevropských národů“. Většin symbolického dubu, před kterým výrazně kapitulovala obrozenecká lpa.

Výkladát o tom, co znamenaly Rukopis pro zvyšování národního sebevědomí a pro buď zrovnanování Čechů s Němci v bývalém Rakousku-Uhersku, byl by něco odlišné od lesa. Také už byla mnohokrát zdůrazněna vysoká umělecká úroveň RKZ a jejich plodný vliv na českou literaturu, vytvářené námitky a hubdu. Německy citel tohoto díla, Němce, jehož jméno jsem zatím neznám, řekl kdysi: „Za svůj celý život jsem za jediný ráz z RKZ, kudy byl pravý“.

Čtenáři české generace se v Rukopis seznámí výhradně prostřednictvím překladů, které jsou mnohdy nepřesné, ba ledabylé. Přeché ziji jednotlivé citáty i mezi prostými lidmi. A přeché o „kání a porubání“, užívá se termínu „zlonosná Otava“ nebo „zlonosná Otava“; zvláště kdepak opané řeči, že „báda mužím, mužím žena vlastní“. Ale sotva kdo ví, že první obrat je z RK, ostatní z RZ.

Budí nás dovoleno otcovat jedno místo ze Zábou, které je málo známo a myslím i nedocenoeno. „Zábou své druhy odvode... v dval, / v poněžená, v poněžená, v poněžená. Stupi zábou jediný dotlov, / své vazy vove... / Muže Bratisrských srod, / iskrných rukovím, / vám pějí nado, / zola píesť, / Jde z srdce mého, / z srdce najiněje pohrubžena v hoř...“

K povšimnutí je zde zejména podivuhodný paralelismus: tak jak mluví hrdina ke svým druhům z dola, a mluví podobně k nim, tak i v jejich pozvyklosti z dola z jeho nřiti, pohrubženo ho v zarmútku Pokora i slza zároveň. Neznám ani z orální, ani z umělé poezie jiné obdobného. Mimoděk se vtrá porovnání: když v nedávných dobách promlouvali „ni nejlepší“ své jalové profěvy k 1. květnu, vystupovali na tribunu; když řichymovsky náčelník vězeňského láboru ohlašoval recitativním smesem, vjezí aspoň na bednu; jak jinak se projevil Zábou, potomí osvoboděné národy z cíti nadvřady!

Čeho bychom se my, nepočínající obránci Rukopisů, za svého života ještě rádi dočkali? Předně rehabilitace našich textů, jejíž první práce má být záležet v tom, že texty budou kriticky a vědomě a srozumitelně přečteny. Druhým je sledovat doplnění nebo oprava jazykových příruček, slovníků, gramatik, literární historie. Bude to znamenat újmu na prestiži mnohých příslušníků současné a minulé vědecké generace, ale vždy je lépe pozdě než nikdy. Uznáním Rukopisů se otevrou nové perspektivy zúčastnění v literární kritice, v dějinách, v dějinách staročeskosti Čechů, Slovanů, historie i poezie. Ve spojení s Glosami Mater verborum, staročeského slovníku, jehož valná část je rovněž myšle pokládána za Hankovo falzum, ale k němuž jsme v této krátké stati nepřihlíželi, bude možné ziskat další vědomosti ze staročeského mystikologie a přístřední lokalizace. RZ a RK za spoleklučisti onomastiky a propracováním izoglos a izolez.

Obavy odborníků, že by se vydali na pospas nějaké velké blamáž, jsou plané, neboť velkou prací, která byla vykonána pro dosud uznané staročeské písemnictví, nebude brát nikdo v potybnost. Drobne korektury jsou ovšem nutné. Ale svěť, ani ten vědecký, se nezboží; jestliže se pozorně názory na etymologii a sémantický vývoj předloží ty,“ jestliže se 2. osoba singuláru sloveso typu „nesší“ potvrdí jako všeobecná, a tedy i pračeská, a tedy i nemůže být akceptována nosovka v genitivu zejména „ona“ ve formě „jele“.

Dopsáno v MALE MORAVCE dne 30. 7. 1997
PhDr. JULIUS ENDRS

Poznámka redakce: Nakiadatelství NEKLAN (Praha 5, Píseňská 121) vydává tuto práci PhDr. U. Entes: Rukopisů zámohový a Královédvorský. Jazykovědný rozbor Rukopisů Královédvorského, Zelenohorského a dalších staročeských textů s nimi spojených; Rukopis Zelenohorský a Královédvorský; vznik, styl a hodnota staročeské orální poeie.